

**К. КАРАСАЕВ АТЫНДАГЫ БИШКЕК ГУМАНИТАРДЫК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА
АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ**

Д.10.17.548 Диссертациялык кеңеш

**Кол жазма укугунда
УДК: 378.02:372.8 (043.3)**

Джумаева Жаннат Тургунбаевна

**ТҮГӨЛБАЙ СЫДЫКБЕКОВ
ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛИ МАСЕЛЕЛЕРИ**

10.02.01 – кыргыз тили

**Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т Ы

Бишкек – 2018

Диссертациялык иш А. Мырсабеков атындагы Ош гуманитардык-педагогикалык институтунун кыргыз тили жана адабияты кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчилер: филология илимдеринин кандидаты, профессор

Жалилов Абдиманап

филология илимдеринин доктору, профессор

Абдувалиев Ибраим

Расмий оппоненттер: филология илимдеринин доктору, доцент

Кенжебаев Даирбек Орунбекович

филология илимдеринин кандидаты, доцент

Садыралиева Гүлшан Эркинтуровна

Жетектөөчү мекеме:

К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасы. Дареги: 722200, Каракол ш., Ж.Абдырахманов көч., 103.

Диссертациялык иш 2018-жылдын 31-октябрында саат 10.00 дө К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университети, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн **Д.10.17.548** Диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов проспектиси, 27.
<http://www.bhu.kg>

Диссертациялык иш менен К.Карасаев атындагы БГУнун илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов проспектиси, 27.

Автореферат 2018-жылдын 28-сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

филология илимдеринин кандидаты, доцент

С.К. Каратаева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Түгөлбай Сыдыкбековдун чыгармачылыгы көркөм кептин чебери катары адабият таануу илиминде гана эмес, тил илиминде да изилдөө иштерине жемиштүү объект боло алат. Мындай маанилүү фактор жазуучунун чыгармачылыгын көп кырдуу изилдөөгө, тактап айтканда, кыргыз тил илиминин дээрлик бардык маселелери боюнча терең иликтеп, талдоо жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Т.Сыдыкбеков советтик түзүлүш мезгилинде улут тилдеринин кандай абалга туш болгонун көрө билген. Кыргыз тили түрк тилдеринин ичинде байыркы тилдердин бири экендигин, байыркы жазма эстеликтердин тилинин азыркы кыргыз тилине эң жакын экенин, кыргыз тилинин табияты мына ошол байыркы эстеликтерде жатаарын байкаган жана илимпоздор тарабынан көбүрөөк изилденишин каалаган. Ал кыргыз тилинин байыркы көрүнүштөрүн изилдөөгө багытталган макалаларды жазып, өзүнүн көркөм чыгармаларында да тилдик тарыхый фактыларды көп колдонгон. Мына ошол себептен Т.Сыдыкбековдун көркөм чыгармаларынын тилине гана эмес, анын улуттук тилди ички булактардын эсебинен байытуу, тилдин тазалыгын сактоо, элдик мурастарга кам көрүү сыяктуу орчундуу маселелерди камтыган эмгектерин изилдеп, илимий негизде чагылдыруу азыркы учурда кыргыз тилинин актуалдуу маселелеринен болуп саналат. Анын үстүнө бул тема алгачкы жолу колго алынып жаткандыктан изилдөөбүздүн **актуалдуулугун айгинелейт.**

Изилдөөнүн максаты - Т. Сыдыкбековдун кыргыз адабий тилинин ички булактардын эсебинен баюусуна, эскирген жана диалектилик лексиканы активдүү колдонуу менен тилдин мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүгө, көркөм адабияттын тилине карата айтылган ой-пикирлеринин илимий-практикалык маанисин ачуу менен лингвистикалык планда изилдөө жүргүзүү. Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** алдыга коюлат:

1) Түгөлбай Сыдыкбековдун көркөм мурастарынын изилдениш абалын аныктоо жана анын публицистикалык эмгектерине обзор жүргүзүү;

2) жазуучунун публицистикалык макалаларындагы түркологияга, кыргыз тилинин тарыхына, байыркы түрк эстеликтеринин жана орто кылымдагы жазма эстеликтердин тилине арналган сунуш-пикирлерин талдап, анализ жүргүзүү;

3) жазуучу келтирген мисалдар аркылуу кыргыз тилинин баюу булактары, анын өсүп-өнүгүшү, тилдин тазалыгын сактоодогу ички булактардын кызматын белгилөө жана теориялык тыянак чыгаруу;

4) Т. Сыдыкбековдун көркөм сөз чебери катарында көркөм стилдин өзгөчөлүктөрү, адабий жанрлардын тилдик өзгөчөлүктөрү, жазуучулук

талант жана милдет, адабияттагы таасирленүү, окуп-үйрөнүү, чыгарма жаратууда сөз менен иштөө маселелерине карата айтылган сунуштарын талдап чыгып, аны көркөм адабияттын, көркөм тилдин устаты катары ролун ачып берүү;

5) байыркы жазма эстеликтердеги жана “Манас” эпосундагы тилдик негизги бирдиктердин жалпылыгын тексттик мисалдарды келтирүү менен ачып берүү жана жазуучунун лингвистикалык илимий көз карашын мүмкүн болушунча аныктап чыгуу;

б) Т. Сыдыкбеков талдоого алган “Манас” эпосундагы топонимдер, антропонимдер жана этнонимдердин башка илимий булактардын фактылары менен салыштыруу аркылуу жазуучунун кыргыз тил илиминен сырткары тарых, этнография илимдерине кошкон салымын ачып берүү.

Илимий иштин жаңылыгы. Т.Сыдыкбековдун кыргыз тилинин урунттуу маселелери, тил саясаты, анын өсүп-өнүгүшүнүн ички ресурстары, байыркы түрк жазма эстеликтеринин, орто кылымдардагы жазма эстеликтердин тили, “Манас” эпосу менен байыркы түрк жазма эстеликтеринин тилдик фактыларынын жалпылыгы, көркөм адабияттын тилдик өзгөчөлүктөрү тууралуу ойлорун камтыган илимий-публицистикалык эмгектери биринчи жолу изилденип жатышы **изилдөөнүн жаңылыгы болуп саналат.**

Диссертациялык изилдөөнүн объектисин Т.Сыдыкбековдун “Мезгил сабактары”, “Табылга”, “Мен миң жыл жашадым” көркөм-публицистикалык жыйнактарына жарыяланган, 1960-1990-жылдар аралыгында жазылган көркөм, илимий-публицистикалык макалалары түзөт. Ал эми жазуучунун жогоруда аталган публицистикалык эмгектеринде келтирилген тил илимине тиешелүү фактылар менен мисалдар **изилдөөнүн предметин** түзөт.

Изилдөөнүн методологиялык негиздери жана изилдөө методдору. Илимий эмгекти жазууда лексика-грамматикалык изилдөөлөр, адабият таануудагы стилдик талдоолор, конкреттүү жазуучунун тилине арналган түркологиялык иликтөөлөр, тарыхый аспектидеги лингвистикалык изилдөөлөр жетекчиликке алынды. Ишти жүзөгө ашырууда семантикалык байкоо, сыпаттама жана структуралык иликтөө методдоруна таяндык. Айрым учурларда салыштырма-типологиялык жана тектештирме-тарыхый методдордун тажрыйбалары да пайдаланылды.

Илимий иштин теориялык жана практикалык мааниси. Илимий изилдөөнүн натыйжалары Т. Сыдыкбековдун илимий көз караштарынын кыргыз тил илиминдеги ордун жана маанисин теориялык жана практикалык жактан аныктоого, анын чыгармачылыгынын андан ары изилденишине өбөлгө болот. Диссертациянын жыйынтыктары, изилдөөлөрдүн негиздери

жогорку окуу жайларында кыргыз тилинин тарыхын, лексикология, түркология жана көркөм адабияттын тилине талдоо жүргүзүү ж.б. дисциплиналарды окутууда жана окуу китептерин даярдоодо пайдаланууга болот. Т. Сыдыкбековдун лингвистикалык көз караштары боюнча атайын курс иштеп чыгууга болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- Түгөлбай Сыдыкбековдун чыгармачылыгы бир эле адабият таануу илими үчүн эмес тил илими үчүн да толук кандуу изилдөө объектиси боло алат.

- Түгөлбай Сыдыкбеков - көркөм сөз чебери, жазуучу катары кыргыз тилинин өнүгүшүнө, байышына, тилдин таза сакталышына, байыркы баалуу мурастардын изилденишине кам көргөн улуттук лидер.

- Байыркы жазма эстеликтердин, элдик оозеки чыгармалардын тили тууралуу жазуучу тарабынан келтирилген тилдик фактыларды, алардагы жалпылыктарды азыркы тил таануу илиминде далилдүү илимий жыйынтык катары кароого болот.

- Көркөм адабияттын тилин изилдөөдө же жазуучунун жеке стилин аныктоодо жазуучу-устат катары Т.Сыдыкбековдун сунуш-пикирлеринин ролу чоң.

- Жазуучу Т.Сыдыкбеков - кыргыз адабиятында улуттук тилдин, маданияттын, тарыхтын орчундуу маселелери боюнча өз алдынча изилдөө жүргүзүп, коомчулукка илимий көз караштарын сунуштаган инсан катары өзгөчөлөнүп турат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Кыргыз тил илиминде жазуучу Т.Сыдыкбековдун публицистикалык макалалары боюнча илимий көз караштарына алгачкы жолу иликтөө жүргүзүү жана жазуучунун эне тилге болгон камкордугун, кыргыз тил илимине кошкон салымын аныктоо изилдөөчүнүн жеке салымы болуп саналат. Жогоруда белгиленгендей, кыргыз тил илиминде буга чейин жазуучунун илимий көз караштары атайын изилдөөгө алынбагандыктан, изилдөөчү тарабынан биринчи жолу Т.Сыдыкбековдун кыргыз тил илиминдеги концепциялары системалаштырылып берилди.

Диссертациянын апробацияланышы. Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча республикалык жана регионалдык илимий конференцияларда докладдар, билдирүүлөр жасалды жана ал баяндамалардын бир тобу адистештирилген басылмаларда, РИНЦ системалары аркылуу индекстелүүчү илимий басылмаларда 2 макала жарык көрдү. Жалпысынан темага байланыштуу 13 макала жарыяланган.

Илимий иштин түзүлүшү. Иш киришүүдөн, үч главадан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин жалпы көлөмү – 174 бет, колдонулган адабияттардын саны – 225.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу, иштин көздөгөн максаты жана алдыга койгон милдеттери, илимий жана теориялык жаңылыгы, объектиси жана предмети аныкталып, изилдөөнүн методологиялык негиздери жана изилдөө ыкмалары, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилери, коргоого сунуш кылынган жоболор, иштин апробациясы тууралуу маалыматтар берилди.

Биринчи глава “Акын-жазуучулардын тил жөнүндөгү көз караштарына сереп” деп аталып, тил маселесинин жалпы тил илиминде, түркологияда жана кыргыз тил илиминде изилденишине сереп салынды.

Жалпы тил илиминде акын-жазуучулардын калеминен жаралган публицистикалык чыгармалардын тили жана акын-жазуучулардын тил жөнүндөгү көз караштары, концепциялары атайын иликтөөгө алынбай келет. Кантсе да орус тил илиминде “Пушкин - лингвист”, “К. Паустовский о стиле и стиль К. Паустовского”, “Джованни Верга о художественном переводе”, “Данте о литературном языке” деген макалаларды камтыган Р. А. Будаговдун “Писатели о языке и язык писателей” аталышындагы эмгегинен жана М.А. Докусовдун редакциясы астында иштелип чыккан “Русские писатели о языке” деген хрестоматиялык эмгегинен көркөм чыгармаларды жаратуучулардын тил жөнүндөгү көз караштары, ой толгоолору, талдоолору менен таанышууга болот. Биздин оюбузча, бул эмгектерде жалпы тил илиминде биз сөз кылып жаткан маселелерди алгачкылардан болуп системалаштырылып, иликтөөгө алган.

Түркологияда казак тил илиминде акын-жазуучулардын улуттук тилдин калыптанышындагы ролун, тилдин тазалыгын сактоого карата айтылган көз караштарын талдоого алган Б. Исхановдун «Мухтар Ауэзов жана казак тили маселелери» (1997), А. Абдирахмановдун “Академик Габит Мүсиреповдун казак тарыхы менен маданиятын зерттөөдөгү (изилдөөдөгү) салымы» аттуу эмгектеринде М. Ауэзовдун жана Габит Мүсиреповдун казак тил илиминен алган ордуна, оозеки чыгармаларынын тилине арналган илимий көз караштарына сереп салып, алардын саясий-коомдук мааниси талдоого алынат. Жеке жазуучунун тилине гана эмес, анын улуттук тилдин калыптанышындагы ролун, илимий-методикалык көз караштарын талдоого алган бул эмгектер биздин изилдөөбүзгө илимий-методологиялык негиз боло алат.

Кыргыз тил илиминде жазуучунун чыгармаларынын тилин атайын изилдөөгө алуу иши XX кылымдын 40-жылдарынан башталганы менен

(Ж.Шүкүров) мындай багыттагы изилдөөлөр 1960-жылдардын аяк ченинен тартып (Мураталиев М., Кырбашев К., Керимжанова Б., Жумадылов С., Жантөшева Ж., Жалилов А.) кайра жанданып, өнүгө баштаган. Кыргыз тилинин стилдик өзгөчөлүктөрү, кыргыз тилинин чыгармачыл адамдары тарабынан колдонулушу маселелеринин башаты илимпоздор Б.М. Юнусалиев, С. Давлетов, Х. Карасаев, А. Жапаров, Б.Ө. Орузбаевалардын эмгектеринде кыйыр түрдө болсо да каралып келген.

Ал эми жазуучу Түгөлбай Сыдыкбековдун чыгармачылыгын изилдөөгө арналган эмгектер алгач адабий сын, аналитикалык өңүттө болуп, бул багытта советтик адабиятчылардан Богданова М., Даронян С., Озмитель Е., Рудов М., Скорино Л., Цветкова Н., жана кыргыз адабият таанучулар К. Рахматулин, К. Асаналиев, С. Байходжаев, К. Бобулов, К. Артыкбаев, А. Садыков, Б. Темирова, И. Жумабаев, А.Эркебаев, А. Мусаевдердин эмгектеринде талдоого алынган. Бирок, кыргыз тил илиминде Т. Сыдыкбековдун чыгармаларынын тилине арналган изилдөөлөр бар болгону менен (А.Жалилов, 1988), анын азыркы кыргыз тили менен байыркы жазма эстеликтердин тилинин байланышы, көркөм чыгарманын тили тууралуу ойлору, илимий публицистикалары атайын лингвистикалык планда изилдөөгө алынган эмес. Мына ушул жагдай жазуучунун илимий көз караштарын талдап чыгууга, илимий-публицистикалык эмгектерин лингвистикалык планда талдоого себеп болду. Андыктан изилдөөнүн максат-милдетине ылайык жазуучу тарабынан келтирилген тарыхый тилдик фактыларга, лексемаларга, мисалдарга талдоо жүргүзүлдү. Аларга карата изилдөөчүнүн жеке көз караштары берилип, жазуучу Т. Сыдыкбековдун кыргыз адабий тилинин ички булактардын эсебинен баюусуна, эскирген жана диалектилик лексиканы активдүү колдонуу менен тилдин мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүгө, көркөм адабияттын тилине карата айтылган ой-пикирлеринин илимий-практикалык мааниси белгиленди.

Экинчи глава “Т.Сыдыкбеков кыргыз тили, анын баюу булактары жана өсүп-өнүгүшү жөнүндө” деп аталат. Аталган главада Т.Сыдыкбековдун кыргыз улуттук адабий тили жана анын лексикасынын ички булактардын эсебинен байышы, кыргыз тилинин тазалыгы, көркөм адабияттын тилинин өзгөчөлүктөрү, айрым жаш жазуучулардын тили жана сөз менен иштөө маселелерине карата айтылган сунуш-пикирлеринен улам анын кыргыз тилинин жана адабиятынын калыптануусуна кошкон салымы тууралуу маселелер каралды.

2.1. Байыркы түрк жазма эстеликтер, алардын тили тууралуу жазуучунун көз караштары. Илимде байыркы түрк жазма эстеликтерине арналган илимий эмгектердеги көз караштардын ар тараптуулугунан улам жазуучу Т. Сыдыкбеков бир беткей илимий так маалыматтуулуктун зарыл

экендигин эскертип, өз көз караштарын коомчулукка сунуштайт. Ал 1968-жылы Күл-Тегинге арналган таш бетиндеги «Чоң жазуу» жана «Кичине жазууларды» азыркы кыргыз тилине которуп, “Ала-Тоо” журналына жарыялаган. Котормолорго кошумча иретинде баш сөз жазып, анда «Тарыхта белгилүү болгон ушул Күл-Тегин алптын элеси, биз сүйгөн, биз билген «Манас» баянындагы алптардын элесине үндөшөбү, жокпу? Жазууда баяндалган эл-журт күрөшү, алардын ой-максаты биздин «Манастагы» айтылган кыргыз журтунун күрөшү, ой-максаттары, тилеги менен үндөшөбү, жокпу? Эгер ал үндөштүктөр, ал жаңылыктар бар болсо, анда алар биздин кемибизди толуктайбы, жокпу? Муну ар бир баамчыл адам өзү талдасын!» [216:37] – деп, окурмандарга риторикалык суроо таштайт. Жазуучунун жалпы окурмандарга таштаган бул суроолору жөн жерден жаралбагандыгы маалым. Байыркы таш эстеликтердеги жазуулардын тарыхына, мазмунуна Т.Сыдыкбековдун баш оту менен кызыгып илимпоз катары изилдөөгө аракет жасашы бекеринен эмес. Ал азыркы кыргыз тилинин түпкү тегин мына ошол байыркы түрк жазма эстеликтерден көргөн.

Т. Сыдыкбеков «Манас» эпосундагы жана «Күл Тегинге арналган жазуудагы» жер-суулардын топографиялык картасын өз алдынча чийип көрүп, эки башка тексттеги жер-суу аттарын түгөйлөштүрө берүү менен (**«Кебез-Тоо – Түпүт, Сыр-Дарыя – Йинчү-Үгүз, Алтай – Алтын-Тоо»**) эки башка мурастагы жер-суу аталыштарында фонетикалык жакындык бар экендигин байкап, бул топонимдик аталыштар бирдей деген пикирге токтолот. Бирок, мындай варианттагы түгөйлөштүктүн бири-бири менен дал келерин эч бир тарыхый булакка таянбай туруп эле божомолдойт. Биздин оюбузча, Кебез-Тоонун байыркы эстеликтерде Түпүт вариантында аталышынын ыктымалдыгы жок эмес. Биринчиден, Түпүт - Тибет тыбыштык жактан жакын, экинчиден, көпчүлүк тарыхый булактарда Тибеттин Кебез-Тоо вариантында берилип жүргөнү бар.

Андан сырткары байыркы түрк жазма эстеликтердин тилинде кездешүүчү айрым сөздөрдүн бүгүнкү күндө түрк тилдүү элдердин тилдеринде айтылышы бир аз өзгөрүп, же анча сакталбай калган болсо, ошол эле аталыштар азыркы кыргыз тилинде толук маанисинде жана байыркы айтылышындай айтылып жүргөндүгү жазуучуну кызыктырган. Маселен, жазуучу: **«калайык, калк, эл, журт. ...биздин оюбузча «эл» - кыргыз тилинде ошол байыркы маанисин өзгөртпөй келаткан сөз»,** - деп белгилейт. Мындагы эл, журт, калк деген сөздөр тектеш өзбек, азыркы түрк тилдеринен айырмаланып тилибизде бир эле лексикалык маанини туюнтканы менен, үч аталыш тең азыр байыркы эстеликтерде кездешкен айтылышын, тыбыштык турпатын сактап, активдүү лексика катарында

колдонулат. Демек, байыркы түрк жазма эстеликтеринин түрк тилдүү элдердин ичинен кайсы элге таандык экендиги жөнүндө бир топ талаш маселелер жаралганы менен Орхон-Енисей жазма эстеликтеринин тили байыркы кыргыз тилине көбүрөөк үндөш деген илимий божомолду Т.Сыдыкбеков келтирген мисалдар менен тастыктоого толук негиз бар.

Байыркы түрк жазма эстеликтеринин, алардын тилинин азыркы түрк тилдеринин, анын ичинде азыркы кыргыз тилинин лексика-грамматикалык соолугус булагы катары көрсөтүлүшү, андагы бир топ энчилүү аттардын, этнонимдердин, титулдардын, кесиптик жана турмуш-тиричиликте активдүү колдонулган башка сөздөрдүн азыркы кыргыз тилин он-он беш кылым илгерки көрүнүштөр менен байланыштырып турушу Т. Сыдыкбековдун илимий-публицистикалык чыгармаларындагы идеялардын негизгиси болуп саналары белгилүү болду.

2.2. Т. Сыдыкбеков орто кылымдардагы жазма эстеликтердин тили жөнүндө. Махмуд Кашгаринин «Дивани лугат ит-түрк» эмгегине кайрылган ар бир изилдөөчү сөздүктөгү тилдик фактылардын азыркы түрк тилдерине кандай катыштыгы бар экендигин аныктоого, далилдөөгө аракет жасаган. Натыйжада, Махмуд Кашгаринин «Диванына» тете улуу мурас Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиг» дастаны түрк тилдүү элдердин кимисине таандык деген талаш маселеленин тегерегинде кызуу талкуулар уюштурулган. Жазуучу Т.Сыдыкбеков талкуунун катышуучусу катарында: “Девони лугат ит-түрк”, не “Кутадгу билиг” сыяктуу мындан тогуз кылым мурда жаралган мурастар жөнүндө сөз козгогон мезгилде, ал мурастардын тилин бүгүнкү кыргыз тили менен салыштыра коюп, «мына окшобойт, түшүнүксүз» - дей салыш маанилүү жана жооптуу ишке тек ат үстүнөн карагандык болор. Арийне, ар бир тил өсүп-өнүгүп, жаңырып, байып, өзгөрүп турат. «...түрк элдеринен кыргыз, кыпчак, чигил, ягма сыяктуу элдер таза түркчө сүйлөшөт» -деп, Махмуд Кашгари өзү аныктайт. Ошого таянып, жазуу байыркы тилибизде жазылган деп айта алабыз», [216:36]- деп тескери пикирлерге кескин жооп айтат.

Мындай талаш маселелердин катарында «Дивандын» тилдик өзгөчөлүктөрүн тыбыштык, грамматикалык, лексикалык өңүттөн изилдөө иштери да өзүнөн-өзү талап кылына баштаган. Натыйжада, аталган эмгекти кыргыз тилине которуу маселеси алгачкылардан болуп колго алынып (Т.Ахматов), кыргыз тилчилери тарабынан анын грамматикалык өзгөчөлүктөрү, сөз жасоо тутуму (Т.Ахматов, И.Абдувалиев, И.Султанов), лексикалык, тыбыштык (Д.Саттаркулов, Ү.Асаналиев, К.Ашыралиев), текстологиялык өзгөчөлүктөрү (Г.Абдразакова, М.Толубаев, С.Каратаева) боюнча илимий изилдөөлөр жүргүзүлө баштаган.

Аталган илимпоздордун ичинен Д.Саттаркуловдун илимий көз караштары жазуучу Т.Сыдыкбековдун пикирлери менен жакын келерин байкоого болот. Д.Саттаркулов: «Диван» кандайдыр бир деңгээлде диалектологиялык сөздүк катары XI кылымдагы 20дан ашык түрк урууларынын тилдик материалдарын камтыган. Ошондуктан бир эле сөз уруулук тилдерде түрдүүчө тыбыштык формада айтылышы мүмкүн. Буга далил катары Махмуд Кашгари бир нече сөздүн алдына (кыпчак, чигил, кенде, ж.б.) кайсы уруулардын тилине тиешелүү экендигин белгилеп кеткен учурлар бар. Бирок мындай белги системалуу түрдө берилген эмес», [161:16] – десе, Т. Сыдыкбеков өз пикиринде бул тыбыштык өзгөрүүлөрдү конкреттүү сөздөр менен далилдейт. Маселен, ува – ооба, арра – заара, ич сөз – сыр, ички сөз, ок йылан – ок жылан, үгит-насыят - үгүт насият, билги - билерман, акылман... деген сөздөрдү түз эле «Дивандан» бөлүп көрсөтүп, «байыркы түрк сөздөрүн араб, не эски уйгур тамгалары менен жазган кезде, сөздүн айтылыш ыргагы жазууда чатышып, өзгөрүлүп калышы да ыктымал», [216:69-70] – деген оюн айтат.

Махмуд Кашгари өзүнүн «Диванында» берилген сөздөрдүн маанисин жеткиликтүү түшүндүрүү үчүн элдик оозеки чыгармачылыктын айрым үлгүлөрүн, макал-лакап, уламыштарды мисал келтиргени белгилүү. Т.Сыдыкбеков сөздүктө кездешкен «**Кузгундуку жыгач башында, бөрүнүкү орток**» деген макал бүгүнкү кыргыз тилинде «**Кузгундуку куу жыгачтын башында, бөрүнүкү тең орток**» вариантында колдонулуп, мындагы «**тең, куу**» сөздөрүн көркөмдүк боёк берүү максатында кошулган болуу керек деген пикирин айтат. Ал тургай сөздүктө учураган «**Эринчээкке эшик - арт**» макалынын курамындагы «**арт**» сөзүнүн семантикалык маанисин: - *Арт - ашуу. Эринчээк кишиге эшик ачып чыгуу ашуу ашкандай көрүнөт*, - [216:54] деген мааниде түшүндүрөт.

Т. Сыдыкбеков тилдердин табийгый өзгөрүү, өсүп-өнүгүү тенденциясын эске алуу менен байыркы түрк жазма эстеликтеринин тили, «Улуу сөздүн», Махмуд Кашгаринин «Диваны» жеке маани жагынан гана эмес, сөз түзүлүшү жагынан да өтө жакын экендигин белгилеп, булардагы айырма болгону «байыркы эстеликтердин тили так, кыска» баяндалса, экинчилеринде кездешкен сөздөр «бир аз кооздолуп» берилет деген пикирин айтат. Мында жазуучу «бир аз кооздолуп» деген түшүнүк менен кийинки жаралган эстеликтердин тили мурдагы байыркы жазма эстеликтердин тилине караганда бир топ көркөм, бай, жеткиликтүү берилгендигин белгилеп жатат. Жазуучунун бул пикирин тилдик фактылар менен бир топ далилдүү чагылдырган көз карашты «Кутадгу билиг» дастанынын тилдик өзгөчөлүгүн изилдөөгө алган окумуштуулардын (Ү. Асаналиев, К. Ашыралиев) эмгегинен да кездештирүүгө болот.

2.3. Т.Сыдыкбеков кыргыз тилинин лексикасынын ички булактардын эсебинен байышы жөнүндө. Т. Сыдыкбеков патриот жазуучу катарында кыргыз тилинин башка тилдердин эсебинен байышына макул боло берген эмес. Ошондон улам ал кыргыз адабий тилин ички булактын эсебинен байытуунун төмөнкүдөй ыктарын байкап, сунуштаган жана өз чыгармачылык практикасында жүзөгө ашырып келген: *айрым эскирген сөздөрдү кайра жандантып колдонуу; диалектилик сөздөрдү адабий тилде пайдалануу; жаңы сөздөрдү жаратуу.*

Т. Сыдыкбеков: «жандуу сөздү» (адабий тилдин лексикасын) байытыш үчүн, «уйкудагы» сөздөрдү ойготуу парз» - дейт. Бирок, бардык эле эскирген, унутула баштаган сөздөрдү кайра жанданта берүүгө, колдоно берүүгө болот, алар ар качан тилге сиңип, орун алып калат, тилди байытат деген ойдон алыспыз. Жазуучу да мындай ойду таңуулабайт. Ал эш (жолдош), күүр (түтүк), гүр, өстөн (канал), эмил (дуб), жесил (зайыбы өлгөн эркек), бөрсө (кеңгуру), марымчы (тарбиячы, таалимчи), топ (снаряд), керик (носогор), ж.б. сыяктуу эскирген, колдонулушу бир топ солгун тарткан, унутулган сөздөрдү тилде кеңири пайдалана берүүнү сунуш кылат. Мындан Т.Сыдыкбековдун адабий тилдин лексикасын эскирип кеткен сөздөр, болгондо да ордун алмаштырган варианты жок сөздөр аркылуу байытуудагы аракетин, тажрыйбалары текке кетпегендигин көрүүгө болот.

Коомдо жүрүп жаткан демократиялаштыруу процесси өзүнүн таасирин жазма адабий тилге да тийгизип, мурда диалект, говорлордо гана колдонулуп келген көптөгөн сөздөр адабий тилдин энчисине айланып, жаңы сөз катары колдонулуп жаткандыгы белгилүү (Ж.Мамытов). Т.Сыдыкбеков да диалектилик сөздөргө бөтөнчө маани берип, түштүк диалектилерге мүнөздүү кайнаалы (слива), ак чечек (акация) сыяктуу сөздөрдү колдоно берүүнү белгилейт. Ошондой эле, көркөм чыгармаларында, макалаларында түштүк диалектилерге тиешелүү атрап «айлана, тегерек», жуда «өтө, абдан», бир нас «бир аз», далаан «коридор», ада «аз, түгөндү» (азыр.түшт.диалект.), эшитүү «угуу» (азыр.түшт.диалект.) ж.б. лексемаларды колдонгон. Мисалдардан карап көрсөк: «...Туз-Көл (Ысык-Көл), Улуу-Тоо (Тянь-Шань) атрабын жердеп турган усундар, <...> аларга урпакташ кыргыздар бирде алар менен союздаш, ураандаш болсо, бирде өз чегин алардын бөлүп, өз каганын курду»[219:28]; «...не калыс пикир айталбай, не...калп айталбай, жуда кысылды...»[222:7]; «Жусун экөөбүз келатып аллеядагы скамейкада бир нас олтура кеттик»[222:73]; «...ортосу узун кеткен далаан, эки жагы эшиктери бар бөлмөлөр сыяктанат, бирок эски уй короого окшойт»[222:15-б.]; «Ада» деген төл

сөз. «Тулпар **адасы** Тоотору, али **адасы** Ормотай» деген макалды чоң энемден секелек чагымда эле **эшиткем**...»[222:443].

Жазуучунун өнөрканасында элдик тил ажайып көркөм дүйнөгө айланат. Ар бир жазуучу өзүнүн стилдик өзгөчөлүгүнө жараша сөздөргө жаңы боёк, түс берет. Жаңы сөздөрдү да жаратат. Адабий тилди байытып, анын ажарын ачат. Т. Сыдыкбеков белгилегендей, «...жазуучу өзүнүн эң биринчи куралы, эң биринчи материалы болгон тилди байытууну өз алдына максат кылып коюшу керек» [201:100]. Жазуучунун очерк, макала, публицистикаларынан лексика-семантикалык, морфологиялык, синтаксистик жолдор аркылуу эне тилдин ички каражаттарынын үлгүсүндө жасалган бир катар сөздөрдү учуратабыз. Мисалы, лексика-семантикалык жол менен жасалган жаңы сөз маанилерин төмөнкү мисалдардан учураттык: «...тек бүгүнкү адабиятыбыздын жасиши өнүгө баштаган жаш **өнүмдөрүнөн** бир аз сөз козгоп, бизди үмүткөр кылган жаңы сапаттарды аздыр-көптүр ушул чакан макалада белгилегибиз келди»[216:117]; Биринчи эле жылы өз **тобу** боюнча жогорку түшүмгө жетишти[216:16]; Анан колумда калган **караласы** менен газетага басылган текстти салыштырып көрсөм, өзүмдүн ырым[216:365]. Ал эми морфологиялык жол менен төмөнкүдөй сөздөрдү жасаган: Ак пейил, бейтил, **эмгеккор** элим, ошент, өркүндөп-өсө бергин түбөлүк[216:95]; Узакка ооруган Жалий, балким, **ачуучан** болгондур [216:112]; <...> **кээки** жаш талапкерлер адабият майданында алгачкы ийгиликтерге жетише башташкан кездеринде эле: «Эми сонун кесип таптым» - деп, өздөрүнүн адистиктерин биротоло таштай салышат [216:118]; Хирург Ахунбаевдин карсылдаган күлкүсү **тыңшоордон** угулду [216:231]. А синтаксистик жол менен жасалган лексемаларды төмөнкү мисалдардан учуратууга болот: **Үй китебине** катталыш үчүн үчөөбүз тең паспорт столуна бардык [216:104]; Ал эмгекке дилин берип, өзүндөй кыздарга **топ башчы** болду [216:164] ж.б.

Жогоруда келтирилген жаңы сөз маанилери менен лексемалар кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүктөрүндө учурабайт. Андыктан буларды автордук-индивидуалдык неологизмдер катары эсептөөгө болот. Мындан Т.Сыдыкбековдун тилге чыгармачылык менен мамиле жасагандыгын, тилди байытуу – ар бир жазуучунун ыйык парзы катары карагандыгын байкадык.

2.4. Т. Сыдыкбеков кыргыз тилинин тазалыгы жөнүндө. Советтик доордо улуттар аралык жана мамлекеттик тилдин ролун орус тили аткарып турганда кыргыз тилинин лексикалык кору эне тилдин мыйзамына баш ийбеген көп сөздөрдү өздөштүрдү. Мындай сөздөр мезгилдик басылмаларда жарыяланган макалаларда, журналисттердин кебинде көп учурап, натыйжада, өз тилинде жаңыдан сабатын ачып келаткан элге маалыматтар, кабарлар жеткилең болбой, чала кабыл алынды.

Ошол кезде Т. Сыдыкбеков кыргыз интеллигенциясынын ичинен суурулуп чыгып, «улутчул» деген жалаадан чочулабай, элдик руханий мурастарды, тарыхты, тилди, маданиятты сактап, өнүктүрүп калууну тынымсыз эскертип, макалаларды, каттарды, маектерди ж.б. жарыялап турган. Жазуучу аталган эмгектеринде кептин тазалыгына, улуттук тилдин өнүгүшүнө, сөздүк кордун байышына тиешелүү маселелерге токтолуп, бир катар орчундуу сунуштарды көтөрүп чыккан. Алсак, жазуучу: «...ашыга ишке берилген котормочу журналисттер сөз төркүнүн баамдай албай калганда жаңылбас үчүн: **«Жеңилбес легендарлуу советтик армия»** дей салып, сөз тизгинин чубалтты... деле тигил сүйлөмгө **легендарлуу** керекпи? **Каарман, жеңилбес** дегенде дал ошол **легендарлуулуктун** касиети бар го», - деп басылмалардагы маалыматтардын тилин сынга алган. Орус тилинен эне тилге сөздөрдү кабыл алуу бардык эле учурда өз максатына жете бербестигин эскертип, «орус тилинде атап айтууну талап эткен **легендарный**, түрк тилинде анын маанисин **каарман, жеңилбес** камтыйт. Ажырым айтылчу сөздөр бардык тилде карт (адекватный) келе бербейт» [219:72], - дейт.

Адабий тилдин жалпы эле грамматикалык, орфографиялык, фонетикалык ж.б. эрежелерин кабыл алып, бирдиктүү нормага салууда «орусча маанини бузуп албайлы», же «орусча айткандай кала берсин» деген «этият мамиле» турмуш-тиричиликте мааниси түшүнүксүз болгон калька сөздөрдүн киришине себеп болгон. Муну көбүнчө мал чарбачылыгына тиешелүү маалыматтарды берүүдө **жаашыл масса, кормы корм, силос, сенаж** сыяктуу калька сөздөрдүн көбүрөөк орун алгандыгынан байкоого болот. Тилди байытуунун ички булагын эң өнүмдүү ыкма катары эсептеп, анын тазалыгы үчүн күрөшкөн Т. Сыдыкбеков жогорудагы сөздөрдү кыргыз тилинде **жем, чөптүн көгү, алап, терит, кошмо тоют, чыктуу тоют, тууранды чөп, жүгөрүнүн көгү** деп атоо сунушун киргизет. Ал тургай жазуучу белгилегендей, бир беткей тил саясатынын натыйжасында «эки элдин достугуна доо кетирүүчү» *ури мүйүздүү мал, майда мүйүздүү мал, өндүрүүчү кочкор, өндүрбөөчү кочкор, эт өндүрүү, сүт өндүрүү* деген өңдүү кыргыз тилинин мыйзамына баш ийбеген түшүнүксүз жасалма сөздөр тилге кабыл алынып, элибиздин кабыл алуу табиятына таптакыр жат бойдон калды. Жогорудагыдай мал чарбачылыгында колдонулуучу сөздөрдү (аталыштарды) Т.Сыдыкбеков сунуштаган кыргыз тилинин лексикасынын төл коруна тиешелүү сөздөр менен алмаштырып колдонууга эне тилибиздин сөздүк корунун даремети толук жетет. Мындай ыкма менен тилдин тазалыгына да, ички дем табиятынын сакталышына да, кеп маданиятынын талаптарын бузбай аткарууга да мүмкүнчүлүк жаралат.

Т. Сыдыкбековдун эне тилдин улуттук колоритин сактап калууга далилдүү аргумент жана фактылары, орундуу мисалдары менен тектеш жана тектеш эмес тилдерден тилибизди байытууда кабыл алынган бир топ терминдер, калька сөздөр өз тилибизде жатык угулбай, тил мыйзамына баш ийдирүүнү, же болбосо төл лексикабыздагы «уйкудагы» сөздөрдүн маанилеш вариантын колдонууну талап кылып жаткандыгын сунуштаган пикири менен эсептешпей коюуга мүмкүн эмес. Анткени, жогоруда келтирилген мисалдардагы айыл чарбасына тиешелүү айрым калька сөздөр учурда тилде активдүүлүгүн жоготкону менен базар экономикасына, илим менен техникага байланышкан калктын калың катмарына жете бербеген сөздөр лексикабызда арбын.

2.5. Т. Сыдыкбеков көркөм адабияттын тилинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө. Т.Сыдыкбековдун көркөм адабияттын тилине карата айтылган көз караштарын төмөнкүдөй төрт багытта бөлүп кароого болот: 1) көркөм стилдин өзгөчөлүктөрү, башаты жана калыптанышы; 2) адабий жанрлардын тилдик өзгөчөлүктөрү; 3) сөз чеберлеринин талант-табияты, жазуучулук милдети, чыгармачылыктагы таасирленүү, окуп-үйрөнүү маселелери 4) айрым жаш жазуучулардын тили жана сөз менен иштөө маселелери.

2.5.1. Көркөм стилдеги өзгөчөлүктөр туурасында. Көркөм чыгарма жаратууда бирдиктүү эрежелердин негизинде нормага салынган улуттук тил негизги курал катары колдонулса, ал эми улуттук тилдин жаралышында андан ары көркөм чыгарманын тили да тегинен элдик тилден суурулуп чыкканы орус окумуштуулары тарабынан белгиленген (М.Горький, В.Белинский). Т.Сыдыкбеков орус адабиятчыларынын пикирине таянуу менен, «...тилдин байлыгы – жандуу сөздөрдө, элдик чыгармаларда. «Жылкы аласы сыртында, киши аласы ичинде» деген макалдан баштап, «Манас» сыяктуу дастандар, жандуу сөздөр акын-жазуучуларыбыздын рухий дүйнөсүнө, тилине пайда берер эле...»[219:21], - деп көркөм адабияттын тили элдик чыгармалардан, фольклордон башат алып калыптанарына токтолот. Албетте, адабиятта жаңычылдыкка умтулуу, жаңы жанрда, стилде чыгарма жаратууга аракеттенүү дүйнөлүк практикада кездешүүчү процесс. Т.Сыдыкбеков тарабынан көркөм чыгармалардын тилине берилген мындай мүнөздөмө элдик чыгармачылыктын бай казынасынан баш тартып, фольклорго ыктабай «эскиден арылуу» аракети менен жаңылануу кантсе да, тилдик курулушу жагынан кемтиксиз чыгарма жаратууга мүмкүн эместигин эскертип жаткандыгын баса белгилегибиз келет.

2.5.2. Адабий жанрлардын тилдик өзгөчөлүктөрү жөнүндө. Т.Сыдыкбеков кыргыз поэзиясында кеңири кездешүүчү уйкаштыктын

көркөмдүгүн, поэтикалык речтин жагымдуулугун артыруучу касиетин анчейин кубаттабайт. Ыр сөзсүз уйкаштыктан куралышы керек деген талапка каршы пикирин билдирет. Ал өз пикиринде “кыргыздын жорго сөзү өзү ыр сыяктуу, ал шөкөттөөнү талап кылбайт, болгону ага аяр мамиле этип, орундуу колдонуп, дүйнөлүк деңгээлдеги ыр түзүлүшүн жаратса болот”, - деген оюн айтат. Тескерисинче, поэзиядагы уйкаштыкты кууп, ага көз каранды болуу менен чыгарманын мазмунун басандатып, көркөм идеядан алыстап кеткен учурларды көп байкоого болорун белгилейт.

2.5.3. Сөз чеберлеринин талант-табияты, жазуучулук милдети, чыгармачылыктагы таасирленүү, окуп-үйрөнүү маселелери тууралуу. Т.Сыдыкбековдун акын-жазуучунун талант-табияты, адабияттагы милдети туурасындагы көз карашы, пикирлери көркөм адабияттын маселелерине түздөн-түз таасир этүүчү фактор экенин байкоого болот.

Көркөм адабиятта жазуучунун милдети туурасында ал мындай дейт: «...жазуучунун мойнунда жеке эле китеп жазуу эмес, ошол жазган китептери аркылуу өзүнүн дүйнөсүн, өзүнүн мезгилин, ушул кездеги турмушту келечекке көркөм элес менен жеткирүү, келечектин адамдарына дал азыркы дүйнөдө жашап тургандай көз алдына элестетип көрө турган, анын ушул турмуштун жакшысынан да, кем-кетигинен да таалим-тарбия ала тургандай кылып бериши керек. Ошондо жазуучу жеке китеп жазган киши эмес, ал таалимчи да, мугалим да, ал окумуштуу да»[201:86]. Сөз устасы айткандай жазуучу өзү жашаган доордун атынан аталбаган мугалими экенин моюнга алып, көркөм адабиятта жоопкер милдетти аркалоосу керек.

2.5.4. Жазуучунун тили жана сөз менен иштөө маселелери жөнүндө. Жазуучунун тили жана сөз менен иштөө чеберчилигине профессионал адабиятчы катары Т.Сыдыкбеков өз замандаштарынын калеминен жаралган чыгармаларын жакшы сапатын белгилеп мактап, олдоксон жерин баса көрсөтүп сындаган адис катары да белгилүү. Ал өз кезегинде жазуучулар союзундагы талкууларда Өскөн Даникеевдин «Кыздын сыры» повестин, Аман Саспаевдин «Каяша» аңгемесин, Алыкул Осмоновдун 1945-жылы басылып чыккан «Махабат» ырлар жыйнагындагы айрым ырларын тилдик талдоодон өткөрүп, акын-жазуучулардын тилиндеги айрым кемчиликтерин белгилеп көрсөткөн.

Т. Сыдыкбеков Ө. Даникеевдин «Кыздын сыры» повестинен конкреттүү сөз тизмектерин бөлүп алып, анын тилине “татымсыз угулган, тек, торала сөздөр көп”; “сүрөттөлүш жансыз, ал тургай түшүнүксүз түрмөккө айланган”; “сөз тизмектеринин курулушунда тилдин тазалыгына туура келбеген калька сөздөрдү көп колдонгон” деген сын-пикир айткан.

Ал эми А. Саспаевдин «Каяша» аттуу аңгемесинен «*карыган абышка...*»; «*кайырмагына илинди*» сөз тизмектерин бөлүп көрсөтүп, алардын стилдик жактан орой, олдоксон колдонулгандыгын баса белгилейт.

«Алыкулдун «Махабаты» жөнүндө» аттуу макаласында А. Осмоновдун 1945-жылы басылып чыккан «Махабат» ырлар жыйнагындагы айрым ырларды тилдик талдоодон өткөрөт. Жазуучу талдоого алган ырлар «Махабат» ырлар жыйнагына 1945-жылы басылып чыккан. Демек, акын чыгармачылыгынын баштапкы этаптарында ырларын өз сынынан өткөрүп, кайрадан иштеп чыгып, басмага сунуштаганын көрүүгө болот. Т.Сыдыкбеков тилдик кемчиликтерин белгилеп көрсөткөн, оңдоого сунушталган ыр саптарынын айрымдары А.Осмоновдун 1964-жылы жарык көргөн ырлар жыйнагына түзөтүүлөр менен киргизилгенин көрөбүз.

Канткен менен жогоруда аты аталган акын-жазуучулар (Ө. Даникеев, А. Саспаев, А. Осмонов) кыргыз жазма адабиятынын биринчи чыйырын салган инсандар. Булардын ар биринин чыгармачылыгы өзүнө таандык өзгөчөлүккө, жеке стилге ээ. Т. Сыдыкбековдун өз заманынын залкарлары аталган акын-жазуучулардын чыгармаларына адабий эле эмес, тилдик тараптан да талдоо жүргүзүп, жаңылыктарын кубаттаган көз караштары анын сөз чебери катарында баамчыл, кыраакы тилчи экенинен кабар берет.

Үчүнчү глава “Түгөлбай Сыдыкбеков “Манас” эпосунун тили тууралуу” деп аталып, мында жазуучунун «Манас» эпосунда кездешүүчү жер-суу аттары, адам аттары жана этнонимдер тууралуу көз караштарына байкоо жүргүзүлөт. Жазуучу эпостогу тилдик фактылар менен байыркы түрк жазма эстеликтеринин тилинде кездешүүчү топонимдер, антропонимдерди салыштыруу аркылуу илимий байланыш жасайт.

3.1. Т.Сыдыкбеков жер-суу аттары жөнүндө. Т. Сыдыкбековдун «Манас» эпосунун тегерегинде жазган илимий-публицистикалык макалалары мүнөзү боюнча илимий изилдөөлөрдүн да милдетин аткарып, эпостун тили, тилдик өзгөчөлүктөрү тууралуу баалуу маалыматтарды берет. Ал «Манас» эпосунун ономастикасына өзгөчө көңүл буруп, эпосто берилген жер-суу аттары, адам аттары элибиздин байыркы басып өткөн изинен кабар берерине байкоо жүргүзөт. *«Бай-Көлү (Байкал), Миң-Суу (Минусинский), Кем суу (Енисей), Тал чоку (талдуу, токойлуу Саян тоосу), Каңгайдын кара тоосунан баштап, Кара-Көлдүн кашаты, ит ичпестин Ала-Көл, Бар-Көлдүн маңдай жагында бабаң Бакайдын салган тамына чейин байыркы бабалар баскан жолду азыр илимий жактан кылдат, калыс, билгилик менен иликтесек, «Манас» баяны бизге сырын ачат»*[216:31], - дейт. Жазуучу бул пикиринде азыркы Красноярск крайында, Енисей дарыясынын боюндагы Минусинск шаарынын аталышын байыркыда Миң-Суу деп, а Енисейди Кем суу деп атап жатат. Ал эми Д. Исаев азыркы Чүй, Кемин сууларынын

аталыштарынын этимологиясына токтолуп, Чүй, Хем терминдери “суу” деген түшүнүктү берерин белгилейт[89]. Демек, Т.Сыдыкбековдун Түштүк Сибирдеги өзөндөрдүн, алардын ичинен Енисейдин аталышында (Кем суу) “хем” – “суу” маанилеринин байыркысы да, азыркысы да камтылгандыгын белгилеши чындыкка туура келген көз караш болуп саналат.

Т. Сыдыкбеков өз пикиринде Минусинскинин тыбыштык жактан өзгөрүп кетип, Миң-Суу аталышы унутта калгандыгын белгилейт. Ал эми окумуштуу И. Абдувалиевдин изилдөөлөрүнөн кийин таптакыр башка жыйынтыкка келүүгө түртөт. И. Абдувалиевдин пикиринде жердин аталышындагы биринчи муун “мин”, “миң” сөзү менен байланышпайт.

Жергиликтүү хакастардын тилинде **“мөңі суғ”** - бизче **“мөңгү суу”** деген сөз менен байланышат. Мөңгү суу дегендин мааниси (хакастарда түбөлүктүүлүктү **“мөңі”** дейт) – “түбөлүк, түбөлүктүүлүк” болуп саналат. Казактарда жана хакас элинде айтылган уламыш боюнча илгери бул аймактарда (мөңгү суунун мааниси бизче түбөлүктүүлүк суусу, мүрөктүн суусу дегендей эле) мөңгү суу бар болуп, аны ичкендер түбөлүккө жаш бойдон жашап кала берет экен. Качандыр бир кезде Саксары тоосунан түшүп келген бир аял мөңгү сууну көрүп калып, жаратканга, Көкө-Теңирге айтылчу жалбарган дубасын айтып, мөңгү суудан ичип, бетин жууганды унутуп калып кете берген экен. Ошентип ал аял бир нече кылым бою жашаптыр. Кийин жоокердик кагылыштардан эл жунгарияга сүрүлүп кетип, көп жылдардан соң баягы аял кайрадан мөңгү сууну издеп келген дешет. Бирок, жаш бойдон калып, узак жашаганы менен көзүнөн айрылганына көп жыл болуп, булакты таппай калган, деп айтылат (“Тил жана маданият”, 2017, №120).

Ошол эле учурда “Кыргызча-орусча сөздүктө” (Юдахин К., 1965) **“мөңгү - горный ледник, вечный снег: жайы-кышы кетпеген мөңгүсү бар Ала-Тоо”** түрүндө берилген. Демек, хакас тилиндегидей **“мөңі”** – түбөлүк, түбөлүктүүлүк болгондой эле, кыргыз тилинде да “миң” – түгөнбөс, түбөлүк маанилерин өз ичине камтыйт. Т. Сыдыкбеков тарабынан Минусинскийдин Миң-Суу деп аталышы да тыбыштык окшоштуктан эмес, этимологиялык жакындыктан келип чыгат болушу керек. Ошондо ал миң (өтө көп) суу эмес, түбөлүктүүлүктүн суусу маанисин берет.

Түгөлбай Сыдыкбеков «Манас» эпосундагы жер-суу аталыштарына терең иликтөө жүргүзүп, аларды угулушун же манасчынын оозунан айтылышын, жазылышын талдап чыгып изилдөөнүн зарылдыгын баса белгилеп көрсөткөн. Айрыкча, кыргыздардын байыркы мекениндеги, Енисей бойлорундагы, Алтай, Саян тоолорундагы топонимдердин азыркыга чейин айтылып келген аталыштарынан издеп табуунун зарылдыгын кыйытып, макалаларды жазган деп ойлойбуз.

3.2. Т.Сыдыкбеков адам аттары жөнүндө. Т. Сыдыкбеков «Манастын» пайда болуу доорун аныктоо маселесин чечүүдө эпостун кейипкерлеринин ысымдарына өзгөчө көңүл буруу зарыл экендигин эскертет. Анын пикиринде эпостогу кейипкерлердин аттарынын бир тобу байыркы доордогу адамдардын ысымдары болуп саналат. Ал: «Илгери кыргызда: *Азман, Агул, Багыр, Кадыркан, Элтебер, Элчур, Элтерес, Чаа, Жолборс, Торко, Карачур, Эл-Тууган, Күлчур* деген аттар менен эркек балдары аталган, ал эми *Жол-Ана, Күлүк-Ана, Гүл-Эркин, Умай, Чур-Ана, Бай-Ана, Төр-Ана, Элбилге-Катын* деген аттар менен зайыптарды чакырышкан. Ушул адам аттарын атап өткөнүбүздө эле, алардын далайы ушул кезге чейин кыргыз балдарына коюлуп келаткан аттар экенин тана албайбыз. Ал эми «Манас» баянынын каармандары: *Агуул, Бозуулдар* түз эле ошол байыркы аттарды алып жүрүшсө, *Канчоро, Күлчоролор Карачур* менен *Күлчурдун* бир аз өзгөргөн түрүнүн бизге жеткен варианты эмеспи» [216:17-19] - деп жазып, тарыхый мезгилдерде жашап өткөн баатырлардын ысымы менен байыркы жазма эстеликтердеги ысымдар дал келиши ыктымал деген оюн билдирет.

Окумуштуу Ш. Жапаров кыргыз адам аттарынын келип чыгуу тарыхын бир нече доорлорго бөлүп караган [84]. Ал орхон-энисей жана алтай жазууларында кездешкен байыркы доор (же түрк доору) V-X кылымдарга таандык антропонимдердин ичинде *Чур, Эл Тууган, Элтерес, Күлүк* (“атактуу”маанисинде) сыяктуу аталыштарды атайт. Бул антропонимдер Т. Сыдыкбековдун мисалында да кездешет. Ш. Жапаров аталган антропонимдердин баары эркектерге таандык деп, аялдарга тиешелүү ысымдар эстеликте чагылдырылган эместигин баса белгилейт. Ал эми Т.Сыдыкбеков өз пикиринде “*Жол-Ана, Күлүк-Ана, Гүл-Эркин, Умай, Чур-Ана, Бай-Ана, Төр-Ана, Элбилге-Катын* деген аттар менен зайыптарды чакырышкан”, – дейт. Мында *Чур, Эл, Билге* деген аталыштар эки пикирде тең кездешсе, Т. Сыдыкбековдо *Күлүк* деген ат аялдардын ысымы катарында, ал эми Ш. Жапаровдо *Күлүк* (“атактуу”маанисинде) эркектерге гана тиешелүү ысым катары берилгенин эске алуу маанилүү.

Улуу жазуучу адам аттарына, алардын жазылышына да өзгөчө көңүл бөлгөн. Макалаларынын биринде айрым расмий документтерди толтурууда тиешелүү адамдар тарабынан көңүл кош мамиле болгону тууралуу, «орусча ойлонуп кыргызча жазган» чала сабат кадрлардын отурушунан болсо керек деп баяндайт. Алсак, *Өмүралиев – Умуралиев, Үсөнов - Усенов, Эрматов - Ермаков, Төрөбай – Турабай, Сыдыкбек – Сандыкбек, Сундукбек ж.б.* болуп тилдик мыйзамдан сырткары туура эмес жазылып, далай документтерге катталып калганына бүгүнкү күн күбө. Чынында эле кыргыз тилинде антропонимдердин жазылышында азыр да баш аламандыктар көп. Бул

маселе өзүнчө башка темадагы изилдөөнүн маселеси, бирок, Т.Сыдыкбековдун бул олуттуу маселеге болгон мамилесин чагылдырууну туура көрдүк.

3.3. Т.Сыдыкбеков эпостогу этнонимдер жөнүндө. Түгөлбай Сыдыкбеков – кыргыз элинин этностук түзүлүшүн, кыргыз урууларынын тегин, тарыхын мыкты билген инсан. Ал «Манас» эпосунун тегерегинде жүргүзгөн изилдөөлөрүндө, жарыялаган макалаларында эпосто кездешүүчү архаикалык этноним сөздөргө чоң маани берген. Мисалы, «**алакчылаба**», «**алакчы**» деген сөздөрдүн түпкү тегине талдоо жүргүзүп, бул сөздөрдүн мааниси – “**жат көрбө, бөтөн көрбө, кем көрбө**” деген мааниде экендигин төмөндөгүдөй далилдейт: “...бул сөздүн түпкү мааниси VII-VIII кылымдарда кыргыздар менен коңшулаш турган *алакчын*, *курыкандар* деген элдер менен байланыштуу. Кезинде кыргыздар алар менен чабышып, жоолашып да турушчу. Эмесе, бир уруунун өз кишилери айтышып-тартышканда бирин-бири «**мени алакчындай жат көрбө, мен өзмүн**» деген жемени айтышканы анык»[216:33].

Ал эми жазуучу тарабынан мисал келтирилген *алакчын*, *курыкандар* тууралуу тарыхый эмгектерде (О.Каратаев) “**Алакчындар** - байыркы кыргыз уруусу. Алакчындар адегенде «Цзю-Таншуда» (Тан династиясынын жыл баяндары, VII-Xкк.) «Ге-ло-чжи», «э-ло-чжи», «бо-ма» (ала аттуулар уруусу) формаларында 638-жылы эскерилет. Ушул эле тарыхый жазма булакта *алакчындар киргуттардын (кыргыздардын)* курамына кирген уруу экендиги баяндалат. Изилдөөчүлөр байыркы кытай булактарындагы маалыматтарынын негизинде *алакчындарды* Байкал көлүнүн (кыт. «Бей-Хай») чыгыш тарабына жайгаштырышат. Демек, *алакчындар* түштүк-батыш тараптан *кыргыздар*, чыгыш тарабынан *курыкандар* менен чектешкен деген жыйынтыкка келсе болот” [94], - деп баяндалат.

Т. Сыдыкбековдун көркөм сөз чебери, кыргыз тилинин байыркы көрүнүшүнө баам салган инсан катары азыркы тыбыштык түзүлүшү да, мааниси да белгисиз болуп калган сөздөр тууралуу пикир айтып, тилдин тарыхына кабатыр болгону лингвист окумуштууларды ойлондурбай койбойт.

3.4. “Манастын” текстине аяр мамиле жасоо жөнүндө. Улуу жазуучу Т. Сыдыкбеков «Манастын» тили маселесинин айланасында эпостун тереңдигине доо кетирип албаш үчүн анын текстине, тилине, мазмунуна да аяр мамиле жасоо керектигин эскертет. Албетте, эпостун текстинин сакталышы манасчылардан көз каранды. Эл арасынан жыйналып алынган варианттар боюнча аны редакциялап басмадан чыгаруу ишине түздөн-түз катышкан адис катары Т. Сыдыкбеков чоң манасчылар Сагымбай Орозбаков менен Саякбай Каралаевдин варианттары менен

таанышып чыгып, ар бирине сын көз менен карап, алардын өзгөчөлүктөрүн, кемчиликтерин баса белгилеп көрсөткөн. Эпостун мазмунун манасчылардын айткан варианттары боюнча талдап отуруп, Саякбай манасчынын варианты мазмун жагынан оң келип, «элдик вариантка негиз болууга акылуу», ал эми Сагымбайдын вариантындагы зыяндуу кошумчалар эпоско негиз боло албайт, бирок, «жер-суунун сүрөттөлүшү, баатырлардын элеси, аттардын баяны көп учурда көркөм, күчтүү» [216:13] - деп жыйынтык чыгарат.

Жазуучу «Манас» баштаган элдик чыгармалардын тилинен, биринчиден, адабий тилдин лексикасынын дайым түгөнгүс азык алып, байып турар соолубас башатын көрсө, экинчиден, көркөм адабий стилдин ар түрдүү поэтикалык каражаттарын, ыкмаларынын үлгүлөрүн, бай кенчин көрөт. Демек, өз чыгармаларында фольклордук традициялык көркөм каражаттарды, салыштырууларды, эпитеттерди, метафораларды ж.б. реалисттик сүрөттөө ыкмалары менен органикалык түрдө жуурулуштуруп, өзгөчө шык менен пайдаланып келгендиги талашсыз.

Корутундуда иште козголгон проблемалар жыйынтыкталып, тиешелүү тыянак-корутундулар чыгарылды.

Т. Сыдыкбековдун көз караштарындагы байыркы түрк жазма эстеликтеринин азыркы түрк тилдеринин ичинде кыргыз тилинин лексика-грамматикалык соолугус булагы катары көрсөтүлүшү, лексикалык кордун, анын ичинен айрыкча *Кебез-Тоо*, *Йынчу-Үгүз*, *Алтын-Тоо*, *журт*, *эл*, *тамгачы*, *бичик* өңдүү сөздөрдүн азыркы кыргыз тилин он-он беш кылым илгерки көрүнүштөр менен байланыштырып турушу анын илимий-публицистикалык чыгармаларындагы негизги идеялардын бири болуп саналат.

Ал жазуучу катарында адабий тилди ички булактын эсебинен байытуунун төмөнкүдөй ыктарын байкаган жана чыгармачылык практикасында жүзөгө ашырып келген: *айрым эскирген сөздөрдү кайра жандантып колдонуу*; *диалектилик сөздөрдү адабий тилде пайдалануу*; *жаңы сөздөрдү жаратуу*. Тилди байытуунун мындай ыкмалары аркылуу жазуучу тарабынан сунушталган жаңы сөз маанилери менен лексемалар кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүктөрүндө учурабайт. Андыктан аларды автордук-индивидуалдык неологизмдер катары эсептөөгө болот. Мындан жазуучунун тилге чыгармачылык менен мамиле жасагандыгын, тилди байытуу – ар бир жазуучунун ыйык парзы катары карагандыгын байкадык.

Т.Сыдыкбеков жазуучунун тили жана сөз менен иштөө чеберчилигине карата профессионал адабиятчы катары өз замандаштарынын калеминен жаралган чыгармаларын жакшы сапатын белгилеп мактап, олдоксон жерин баса көрсөтүп сындаган адис катары да белгилүү. Өз заманынын залкарлары

аталган акын-жазуучулардын чыгармаларына адабий эле эмес, тилдик тараптан да талдоо жүргүзүп, жаңылыктарын кубаттаган көз караштары анын сөз чебери катарында баамчыл, кыраакы тилчи экенинен кабар берет.

Улуу жазуучунун публицистикалык эмгектери, айрыкча кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары бедели, келечеги, кыргыз тилинин лексикасынын байышы, толукталыш маселелерин өз ички деминин, өз табиятынын «бузулбай» сакталышына көргөн камкордуктары бир нече лингвистикалык изилдөөлөрдүн темасы болуп санала тургандыгы анык. Жеке кыргыз тили эле эмес жалпы түркологияда тилдин тарыхы, адабий тилдин түптөлүү башаты, стилистика ж.б. лингвистикалык маселелердин туура чечилип, жолго коюлушунда жазуучу сунуштаган көз караштарды, фактыларды эсепке алуу зарыл.

Диссертация боюнча жарык көргөн эмгектер:

1. Джумаева, Ж.Т. Эне тил көйгөйү Түгөлбай Сыдыкбековдун көз карашында [Текст] / Ж.Т. Джумаева // Ош МУнун жарчысы. – Ош, 2011. - №1. -138-140-б.б., (265 б.).

2. Жалилов, А., Джумаева, Ж.Т. Т. Сыдыкбеков кыргыз улуттук адабий тилинин лексикасын ички булактардын эсебинен байытуу жөнүндө [Текст] /А.Жалилов, Ж.Т. Джумаева // Эл агартуу. - 2012. №1-2. - 1-5-б.б., (111 б.).

3. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбековдун феномени [Текст] /Ж.Т.Джумаева//И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2012. - №2. - 23-25-б.б. (391 б.).

4. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбеков «Манас» эпосунун тили тууралуу [Текст] / Ж.Т. Джумаева // И. Арабаевдин 130 жылдыгына арналган эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары./И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2012. - №1. -45-48-б.б. (169 б.).

5. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбеков кеп маданиятынын тазалыгы жөнүндө [Текст] / Ж.Т. Джумаева // Т. Сыдыкбековдун 100 жылдыгына арналган конференциянын материалдары. / Ош МУнун жарчысы. – 2013. №3. – 27-30-б.б., (230 б.).

6. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбеков көркөм адабияттын тили жөнүндө [Текст] / Ж.Т. Джумаева//“Этнопедагогика жана тарых: абалы жана келечеги” аттуу республикалык илимий-практикалык конференциянын матераилдары./Кыргыз Билим берүү академиясынын кабарлары. – 2013. - №3. – 100-103-б.б. (263 б.).

7. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбеков байыркы түрк жазма эстеликтеринин тили тууралуу [Текст] / Ж.Т. Джумаева // Наука и новые технологии. – 2015. - №2. – 284-287-б.б. (303 б.).

8. Джумаева, Ж.Т. Көркөм чыгармаларда сөз менен иштөө чеберчилиги жөнүндө (Түгөлбай Сыдыкбековдун пикирлеринин негизинде) [Текст] /Ж.Т.Джумаева // Известие вузов. – 2014. - №11. – 228-230-б.б., (251 б.).

9. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбековдун чыгармаларында диалектизмдердин колдонулуш маселесине карата [Текст] / Ж.Т. Джумаева // КР УИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, “Юнусалиев окуулары - 2015” эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Бишкек, 2015. – 116-119-б.б., (464 б.).

10. Джумаева, Ж.Т. Түгөлбай Сыдыкбековдун «Тоо арасында» романындагы лексикалык өзгөчөлүктөр [Текст]/ Ж.Т. Джумаева // Профессор А. Муратовдун 60 жылдык маарекесине арналган республикалык илимий-практикалык конференциянын материаладары./И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. - 2017. - №1.– 97-100-б.б. (369 б.).

11. Джумаева, Ж.Т. Использование диалектизмов в произведениях Тугельбая Сыдыкбекова [Текст]/Ж.Т. Джумаева//PHILOLOGY. Международный научный журнал./ – Волгоград, 2017. - №6.– 13-17 стр., (77 стр.).

12. Джумаева, Ж.Т. Отражение особенностей иссык-кульского говора в языке Тугельбая Сыдыкбекова [Текст]/Ж.Т. Джумаева// ФОРУМ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ. Международный научный журнал./ - Саратов, 2018.- №4(20). – 434-438 стр., (1642 стр.).

13. Джумаева, Ж.Т. Лексические особенности романа «Среди гор» Тугельбая Сыдыкбекова [Текст]/Ж.Т. Джумаева//ФОРУМ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ. Международный научный журнал. / - Саратов, 2018.- №4(20). – 428-433 стр., (1642 стр.).

Джумаева Жаннат Тургунбаевнанын “Түгөлбай Сыдыкбеков жана кыргыз тили маселелери” темасында 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: көркөм чыгарманын тили, жазуучунун тили, тилдин ички булагы, тилдин тазалыгы, калька, сөздөрдү өздөштүрүү, диалектилик лексика, эскирген лексика, жаңы маанидеги лексемалар жана сөз маанилери, тектеш тилдер, байыркы түрк жазма эстеликтери, орток жазма мурастар, топонимдер, антропонимдер, этнонимдер, элдик оозеки чыгармачылык, манасчылардын варианттары.

Изилдөөнүн объектисин жана предметин Түгөлбай Сыдыкбековдун “Мезгил сабактары”, “Табылга”, “Мен миң жыл жашадым” көркөм-публицистикалык жыйнактарына басылып чыккан, 1960-1990-жылдар аралыгында жазылган публицистикалык макалалары түзөт. Ал эми жазуучунун публицистикалык эмгектеринде келтирилген тил илимине тиешелүү фактылар менен мисалдар **изилдөөнүн предметин** түзөт.

Изилдөөнүн максаты – Т. Сыдыкбековдун кыргыз адабий тилинин ички булактардын эсебинен баюусуна, эскирген жана диалектилик лексиканы активдүү колдонуу менен тилдин мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүгө, көркөм адабияттын тилине карата айтылган ой-пикирлеринин илимий-практикалык маанисин ачуу менен лингвистикалык планда изилдөө жүргүзүү.

Иштин негизги натыйжалары. Т.Сыдыкбековдун публицистикалык эмгектериндеги тил илимине тиешелүү фактылар менен мисалдар биринчи жолу бир нече багыттарга ажыратылып, тематикаларга топтоштурулду жана тил илиминин бөлүмдөрү боюнча талдоого алынып, тил илиминде негизделген булактар менен салыштырылды. Изилдөөнүн жыйынтыгында Түгөлбай Сыдыкбеков кыргыз адабиятынын көрүнүктүү өкүлү, сөз чебери катары гана эмес, тил илимине тиешелүү орчундуу илимий көз караштарга ээ лингвист катары да таанылды.

Колдонулуу чөйрөсү. Диссертациянын жыйынтыктары, изилдөөлөрдүн негиздери жогорку окуу жайларында кыргыз тилинин тарыхын, лексикология, түркология жана көркөм адабияттын тилине талдоо жүргүзүү ж.б. дисциплиналарды окутууда жана окуу китептерин даярдоодо пайдаланууга болот. Түгөлбай Сыдыкбековун лингвистикалык көз караштары боюнча атайын курс иштеп чыгууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Джумаевой Жаннат Тургунбаевны на тему “Тугельбай Сыдыкбеков и проблемы кыргызского языка”, представленной на соискание усеной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – кыргызский язык

Ключевые слова: *язык художественного произведения, язык писателя, внутренние источники языка, чистота языка, калька, заимствование слов, диалектная лексика, устаревшая лексика, новые лексемы и слова с новым значением, родственные языки, древние тюркские письменные памятники, общее письменное наследие, топонимы, антропонимы, этнонимы, устное народное творчество, варианты манасчи-сказителей.*

Объект исследования – художественные и научно-публицистические статьи Т.Сыдыкбекова, написанные в 1960-1990-х годах и опубликованные в художественно-публицистических сборниках “Мезгил сабактары” (“Уроки времени”), “Табылга” (“Находка”), “Мен миң жыл жашадым” (“Я прожил 1000 лет”). Факты и примеры из вышеназванных публицистических трудов писателя, касающиеся языкознания, составляют **предмет исследования**.

Цель исследования – лингвистическое исследование и раскрытие научно-практического значения мнений и отзывов Т.Сыдыкбекова об обогащении кыргызского языка за счет внутренних источников, о расширении возможностей языка путем применения устаревшей и диалектной лексики, о языке художественного произведения.

Основные результаты исследования. Факты и примеры из трудов Т.Сыдыкбекова, касающиеся языкознания, впервые систематизированы по направлениям и тематике, а также проанализированы по разделам языка и сопоставлены с источниками, обоснованными в языкознании. В результате исследования Т. Сыдыкбеков представлен не только как видный представитель кыргызской литературы и мастер слова, но и как лингвист, имеющий серьёзные научные взгляды на многие вопросы языкознания.

Сфера применения. Выводы и основные положения диссертации могут быть использованы при изучении в высших учебных заведениях таких дисциплин, как история кыргызского языка, лексикология, тюркология и лингвистический анализ художественного текста и др., а также при написании учебников. Может быть разработан элективный курс под названием “Лингвистические взгляды Т. Сыдыкбекова”.

SUMMARY

of the dissertation on the theme “Tugolbai Sydykbekov and the issues of the Kyrgyz language” by Djumayeve Jannat Turgunbayevna to get the academic degree of candidate of Philology on the specialty 10.02.01-the Kyrgyz language

Key words: the language of literary work, the language of a writer, internal language sources, external language sources, purity of speech, tracing words, borrowed words, dialect vocabulary, monuments of ancient Turkic writing, common written heritage, toponyms, anthroponyms, ethnonyms, oral folk art.

The object of the research is publicistic articles by Tugolbai Sydykbekov written between the 1960s and 1990s published in the literary and publicistic digests of the writer, such as “Mezgil sabaktary” (“Life lessons”), “Tabylga” (“Finding”), “Men min jyl jashadym” (“I have lived for thousand years”).

The subject of the research is linguistic facts and patterns given by the writer in his publicistic works, their linguistic nature.

The aim of the dissertation is to reveal the views of Tugolbai Sydykbekov on the Kyrgyz language in the linguistic plane and to define the role of the writer in the linguistics.

Methods of the research. The following methods were used in the work: lexical and grammatical researches, Turkic studies on the language of a particular writer, linguistic analysis on the historical aspect. The methods on semantics and structurally descriptive analysis were the basis during the research. Contrastive typological and related historical methods were practiced in some cases.

The basic results of the research: for the first time linguistic facts and patterns given in the publicistic works by Tugolbai Sydykbekov were systemized and analyzed in the linguistic direction. The facts given by the writer were distributed according to the direction and topics; they were analyzed and compared on the branches of linguistics. As a result, Tugolbai Sydykbekov was recognized not only as a master of the language but also as a linguist having significant scientific views.

Sphere of using: results of the dissertation and bases of the research can be used in learning and working out the academic programs on history of the Kyrgyz language, lexicology, Turkic learning and the language of literary work in the higher educational institutions and in working out the program of the special course on the linguistic views of Tugolbai Sydykbekov.

Басууга 27.09.2018-ж. кол коюлду
Өлчөмү 60x84 1/16. Көлөмү 1,5 б.т.
Офсет кагаз. Офсеттик басуу. Нускасы 100 экз.

«Сарыбаев Т.Т.» Ж.И.
Бишкек ш., Раззаков көч, 49
т. 0 708 058 368
e-mail: talant550@gmail.com